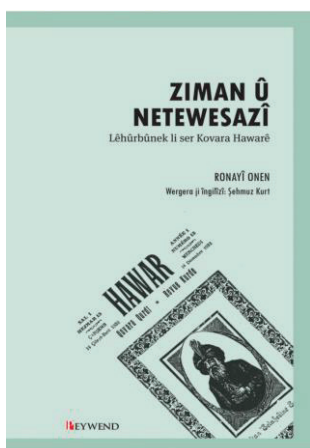

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

Ronayî Önen, *Ziman û Netewesazî – Lêhûrbûnek li ser Kovara Hawarê, Weşanên Peywend, Wergera ji îngilîzî: Şehmuz Kurt, Stenbol, 2018. (214 rûpel)*

Di dîroka kurdan de çanda devkî ji ya nivîskî kevtir û bi bandortir e. Di her serdemê de kurd ji aliyê siyasî ve hatine astengkirin û nekarîne berhemên xwe bi awayekî azad bi nivîskî derbasî nîfşên din bikin. Ji ber vê çîrok, klam, stran ji aliyê çîrokbêj û dengbêjan ve bi awayekî devkî nîfş bi nîfş hebûna xwe parastine. Digel qedexa û astengiyan çapemeniya kurdî cara ewil di 1898an de bi rojnameya *Kurdistanê* dest bi weşanê kiriye. Piştî vê gava girîng a ber bi weşanên nivîskî ve, kovarên wek *Rojî Kurd*, *Hetawî Kurd*, *Hawar*, *Ronahî* û hwd. jiyana kurdan rengîn kirine.

Her çiqas nîqaşên li ser alfabeyê beriya *Hawarê* derketibin jî, pêşengiya alfabeya latînî bi vê kovarê dest pê kiriye. Celadet Elî Bedirxanê ku ligel komeke rewşenbîrên kurd di 15ê gulana 1932yan de kovara *Hawarê* derxistiye, cara ewil tîpên latînî bi kar aniyê. Her wiha bingeha rêzimana kurdî jî bi vê kovarê daniye. Heta niha li ser *Hawarê* gelek xebat hatine kirin, bi taybetî di warê rêzimanê de. Rêzimanzanên roja me yên wek Samî Tan, Mîkaîl Bilbil, Bahoz Baran bingeha berhemên xwe li gor qaîdeyên rêzimana *Hawarê* danîne. Mijareke din a sereke ya kovara navborî “neteweperwerî” ye ku bûye mijara pirtûka Ronayî Önen a bi navê *Ziman û Netewesazî – Lêhûrbûnek li ser Kovara Hawarê*. Ev xebat teza masterê ye û bi îngilîzî hatiye nivîsîn, ji aliyê Şehmuz Kurt ve ji bo kurdî hatiye wergerandin. Önen li Zanîngeha Marmarayê di beşa Perwerdehiyê de xwendiyê. Mastera xwe li Zanîngeha Bilgîyê, di Beşa Lêkolînên Çandî de kiriye. Ji 2005an ve ye mamostetiya kurdî dike. Bi Samî Tan re pirtûkên dersê yên bi navê *Hîsker I-II-III* nivîsîne.

Xebata Ronayî Önen a bi navê *Ziman û Netewesazî – Lêhûrbûnek li ser Kovara Hawarê* ji xeynî pêşgotin û destpêkê, ji du qisman pêk tê. Di qisma ewil de du beş hene û di qisma duyem de jî sê beş hene. Di Beşa I. a qisma ewil de nivîskar

bi serenava *Çarçoveya Teorîk û Rêbazî* bi gelemperî behsa neteweperweriyê kiriye. Pênaseya neteweperweriyê daye li gorî nivîskarên wek Rupert Emerson û Umut Özkırmımlı ku li gorî wê pênaseya Özkırmımlı ji bo destpêkê di cih de ye; “Netewerperwerî, ew vegotin e ku şikil dide hişmendiya me û di şîrovekrina cihanê de alikariya me dike, anku neteweperwerî nasnameya me ya hevpar diyar dike, ew cureyekî îdraqê ye ku vegotin, tevger û helwestên me yê rojane bi rê ve dibe.” Her wiha di vê beşê de ji aliyê neteweperweriya sivil û neteweperweriya çandî ve nîqaşên li ser neteweperweriyê jî sekiniye.

Girîngiya li ser ziman û neteweyê hem di kovara *Hawarê* de hem jî di kovarên beriya wê de gelek caran derdikeve beriya mirov. Ronayî Önen jî di Beşa II. a qisma ewil de bi serenava *Paşxaneyê Dîrokî* ji beriya *Hawarê* behsa avakirina vegotinê û sazkirina neteweya kurd kiriye û bi gotinên Evdirrehman Bedirxan, Îsmail Heqî Babanzade an jî bi nameyên xwîneran ku li ser netewe û zimên in û di kovaran de cih girtine paşxaneyê xebata xwe xurtir kiriye.

Di qisma duyem de Önen behsa derketina *Hawarê*, weşanger û nivîskarên wê û her wiha behsa mijarên wê jî kiriye. Weku gelek caran hatiye dubarekirin, mijara sereke ya kovarê girîngiya zimên e û gotina Celadet Bedirxan jî vê yekê piştrast dike: “Ez qo qurd û qurdmanc ziman im û zimanê xwe rind dizanim min ew bi heft heşt zmanên din danîye ber hev, qitqitên wi hûrhûnandine; qeydeyên wî ji hev derêxistine.” Önen yek bi yek nivîskarên kovarê jî dane nasîn. Her wiha balkêş e ku di nav van nivîskaran de ji xeynî Rewşen Bedirxan tu nivîskareke din a jin tune ye.

Di Beşa IV. a qisma duyem de nivîskar bi serenava *Avakirina Nasnameya Neteweyî bi Rêya Zimanî* behsa têkiliya di navbera neteweperweriyê û zimên de dike. Girîngiya yekîtiya neteweyî ya bi rêya yekîtiya zimên destnîşan dike û diyar dike ku rewşenbîrên kurd wisa bawer dikir ku heke kurd bi rêya zimanekî yekbûyî û pêşketî ji hev du fehm nekin, di navbera wan de têgihana hevgirtinê peyda nabe. Her wiha nivîskar di vê beşê de cih dide standardizasyona zimên jî ku Celadet Bedirxan gelek girîngî dayê û ji bo ziman û alfabeyeke standard xebitiye.

Di beşa dawî ya qisma duyem de nivîskar li ser mijarên din sekiniye ku bi neteweperweriyê re eleqedar in: welat, ala kurdî, yekîti, hevgirtin û din mijarên sereke ne.

Wek encam mirov dikare bêje ku ev xebat fikrên rewşenbîrên di wê serdemê de derdixe pêş û nêrînên wan ên li ser neteweperwerî, ziman û yekîtiyê nîşanî me dide. Her wiha rê li ber me vedike ku mirov derbarê vê mijarê de xwe bigihîne çavkaniyên bingeh.

Sevda Orak Reşitoğlu

Lêkolîner, Zanîngeha Mardîn Artukluyê
Enstîtuya Zimanên Zindî yê li Tirkîyeyê